

teorija prirodnih oblika

aleksa čelebonović

Knjiga Miodraga Pavlovića je obuhvatna i aktuelna u odnosu na pitanja o kojima, možda, nije ni smerala da se izjašnjava. Već u samom naslovu on rešava jedno terminološko pitanje, koje se našo teoriji umetnosti nametnuo sa izlaskom prevoda čuvene knjige Rudolfa Arnhajma *Umetnost i vizuelna opažanja*. U njoj su engleski termini »shape« i »form« bili prevedeni kao »oblik« i »forma«, što je teško moglo opstati u srpskom jeziku u kojem ova dva izraza deluju kao pleonazam. Pavlović je, dakle, u naslovu svoje knjige eseja o likovnoj umetnosti dao drugo rešenje za isti problem, korišteci pojmove »oblik« i »lik« za isto, već navedeno, Arnhajmovo razlikovanje. Ako uzmemo u obzir da ono u našem vremenu često ima primenu i uticaj na kritiku i teoriju umetnosti, ukazuje nam se sva korist od upotrebe reči »oblik« za ono što obuhvata zapreminu i »lik« za ono što se zapaža, recimo kod skulpture, kada je posmatramo samo u njenim konturama i linearnim akcentima.

Ima skulptora, a među njima se nalaze i oni iz Lepenskog vira, koji zahtevaju da se njihova dela shvate i kao oblik i kao lik, jer tada razgovetnije pružaju podatke o kulturi u kojoj su nastala, i o pogledima na svet njihovih stvaralaca. Dok u okruglinama oblutaka govore o osećanju za volumen, dotle u fizionomijama, urezanim brazdama, u izgledu, u liku, ona dodiruju crtačke, odnosno slikarske probleme. Takvi podsticaji, po Miodragu Pavloviću, potiču iz prirode. Između nje i umetnosti nema prekida, nema naglog prelaza, jer je umetnost nastavak prirode. Autor se tu oslanja, čini mi se, na Geteovu misao koja, u interpretaciji, kazuje da najveća umetnička dela koja stvara čovek nastaju istovremeno i kao najviša dela prirode, i to prema istinitim i prirodnim zakonima. Ipak, po Geteu, umetnost nije u svakom slučaju potčinjena prirodnoj nužnosti, nego ima svoje sopstvene zakone. Otprilike to isto možemo da uočimo i u shvatanjima Miodraga Pavlovića. Razlika bi bila u tome što se on, u okviru širokog spektra oblika u prirodi, oslanja prvenstveno na one iz mediteranskog područja, na onu prirodu koja je nama poznata, a manifestuje se, prema tekstu, na grčkom ostrvu Zent. Sledstveno tome, ukazuje i na onu umetnost koja u sebi nosi prirodne elemente kao posledicu delovanja prirodnih zakona u svetu umetničkih oblika. Teško je, u tom slučaju i gotovo nemoguće, odrediti gde prestaje nesvesni rad prirode a počinje svesni ili polusvesni rad čoveka. Početak u umetnosti nema. Na slično mišljenej sam slučajno naišao i u oblasti nauke. Reč je o onom velikom početku, pre mnogo milijardi godina, kada je sve nastalo iz eksplozije sičušne »čelije«, koja je dala celu vasionu i prouzrokovala njen stalno širenje. Međutim, kada je nedavno dodeljena Nobelova nagrada grupi fizičara koja je dalje razvijala teoriju o sveopštem sastavu materije, jedan od njih, Stiven Vajnberg, izjavio je u diskusiji da je period u kome bi se mogla razlikovati predviđanja pojedinih modela evolucije kosmosa trajao veoma kratko, deset na minus dvadeset sekundi, dok smo mi danas udaljeni od tog trenutka deset ili dvadeset milijardi godina. Njemu se zbog toga ne čini verovatnim da se, posmatrajući današnje stanje vasiona, može mnogo saznati o pomenutom početku.

Naš autor, u stvari, kaže nešto slično za oblast umetničkog stvaranja. On ne veruje da se posmatranjem arheološkog materijala koji nam je dostupan može saznati onaj veoma udaljeni početak, koji za nas ostaje skriven. Pošto ga ne možemo sagledati ili saznati, njega i nema, i ne treba ga ni tražiti. Početak umetnosti je po M. Pavloviću vezan za nastanak i egzistenciju mita, dok su umetničko razmišljanje i rad vezani za kretanje misli i akumulaciju iskustava u okvirima mita. Naravno, on se ipak najviše oslanja na arheologiju, koju tumači kao mit na prihvatljiv i kreativan način.

Osobito je inventivno njegovo tumačenje smisla najstarijeg slikarstva, onog u pećinama Španije i Francuske. Poznato je da nauka vidi u njemu neku vrstu pripreme za lov, magijsko delovanje na ishod grupnog poduhvata, mada ostaje nerazjašnjeno zbog čega se takvi kuljni obredi i sam čin slikanja odvijaju u najdubljim hodnicima pećina, na mestima gde niko neće moći da ih vidi. »Ako je i paleolitski čovek«, kaže Pavlović, »poput mezolitskog i neolitskog, verovao da je zemlja direktna roditeljica živih bića, životinja pre svega, onda je on sa tom zemljom nešto htio da radi, da bi je podsetio da rada, i da bi joj saopštio svoje želje... Svojim crtežima i slikama paleolitski čovek je podsećao, ako ne i oplodavao, unutrašnju stranu ogromnog tela zemlje. I što se dublje zavlačio u pećinu, utoliko je bio bliži njenom rodstvenom središtu.«

Gde se nalazi mit u modernoj umetnosti? I to se pitanje može postaviti našem autoru. On ga nalazi i u savremenom stvaranju, ovde, kod slikara koji su mu bliski, kao što je slučaj sa Mladenom Srbinovićem, Ksenijom Divjak, Mirjanom Mihać i drugima. Zaista su to nosioci mitskog u našoj modernoj umetnosti. Ali s kakvim raz-

logom nalazi to isto i kod Miće Popovića, koji u svojim slikama govori o najgrubljoj realnosti? Koliko je važeća Pavlovićeva konstatacija da je u našoj kulturnoj istoriji realistička sklonost stalno prisutna? Ili da Srbijani su sanjalački narod, nego realistički? Imam citat koji me je jako zainteresovao: »Čitavo vreme vibrira duboka, skoro arhetipalna, predačka, realistička žica. U našoj kulturnoj istoriji realistička sklonost je stalno prisutna, da bi se u XIX veku definitivno formulisala kako u racionalnom i kritičkom načinu mišljenja, tako i u vezanosti za materiju, za spoljni predmet i u libidinoznoj gladi za objektivizacijom i objektom.« Autor smatra da se u toj gladi za objektom, u inspirisanju materijom i materijalom onakvim kakav jeste, može i kod Miće Popovića naći jedinstveni slikarski pristup kreativnom činu. Njime se onda povezuje apstraktno slikanje sa onim krajnjim realističkim, faktografskim, veoma bliskim fotografijama.

Ovaj problem se svakako može posmatrati i na taj način, pri čemu se unosi jedna nova nota u našu kritiku, u pogledu razjašnjanja onog što se dešava u današnjoj likovnoj umetnosti. Kod Miodraga Pavlovića me fascinira što on pristupa modernim umetnicima bez predrasuda, bez uobičajene kritičarske tehnike po kojoj bi se prvo obradio umetnikov odnos prema postojećim pokretima ili prema socijalnoj stvarnosti, pa bi zatim došla analiza pojedinih dela. Pisac pristupa modernim stvaraocima kao, uostalom, i arheologiji, celim svojim saznanjim aparatom koji je zasićen znanjem iz filozofije, teologije, nauke, u svakom slučaju, iz vrlo različitih oblasti, kao i sa ogromnim literarnim iskustvom.

Govoreći o vezi između proze Antonija Isakovića, Dragoslava Mihajlovića, Vidosava Stevanovića i slikarstva Miće Popovića, on kaže da je to spoj smisla za činjenice brutalne stvarnosti i smisla za visoki artizam u tretiranju sopstvenog umetničkog medija. Mislim da je to tačno i da kroz takav pristup, koji daje novu vrednost onom što sam već spomenuo u vezi sa Mićem Popovićem, takođe dolazi do spajanja njegovog apstraktnog slikarstva, materiologije, enformela i kasnijeg realističkog načina izražavanja. U Pavlovićevom videnju naše umetnosti svi se ti elementi povezuju u logičnu i emocionalnu celinu.

Njegov pristup je izvan sistematskih i uobičajenih rasprava o likovnoj umetnosti. Mogao bih ga nazvati spontanim, intuitivnim, iako raspolaze velikom bankom činjenica. Koliko se meni čini, u delu knjige o modernoj umetnosti vidljiva je prednost koju daje neposrednom doživljaju pred umetničkim delom, a u pojedinim slučajevima prevagnu i njegova lična sećanja i emocije izazvane u dodiru sa okolinom na koju se određeno delo, slika, odnosi. Ti lični autorovi doživljaji su toliko jaki da vizuelni problem same slike presadju u sopstveni literarni svet. Mislim na kratak esej o Milu Dimitrijeviću, u kojem se na početku nalazi izvanredan opis života u Svetoj Gori, kakvim ga je pisac iskusio, a sve to samo iz razloga što Dimitrijević prikazuje pejzaže istog prostora. Dva motiva, literarni i slikarski, nemaju druge veze osim geografske, jer se događaju na istom mestu, ali je prvi deo tako snažno ispričan da obuhvata i onaj drugi. U prisustvu smo, dakle, umetničke proze, jednog dela, u kojem autor analizira sliku samo kao sopstveni, prizni doživljaj.

Da se vratimo na načelna pitanja u vezi sa teorijom prirodnih oblika. Da li je to uopšte teorija ili je u pitanju praksa u primeni takvih oblika? Čega ima teorijskog u tom eseju što bi moglo imati uopštenu važnost? Čini mi se da je M. Pavlović kroz taj esej dao svoj *credo* u doživljavanju i poimanju umetnosti. Obnovio je Geteovu filozofiju i na aktuelan način primenio ovu na neke današnje probleme. Što se tiče odnosa čoveka i prirode, on, kao što ne vidi početak umetnosti, ne tretira ni čoveka na darvinistički način, kao biće u evoluciji koje od primitivnih oblika i aktivnosti ide ka složenijim, nego uzima čoveka kao stalan entitet. Zbog toga govori o antičkom čoveku kao da je današnji, ili kao da se i mi našazimo u antiči, uz verovanje i prepostavku da je tačno ono što je taj antički čovek o sebi i o svojim pogledima na svet kazao. U tom smislu je tekst ne samo zanimljiv nego i dragocen. Na jednom mestu ipak imam načelnu primedbu. Pisac se upušta u teološko razmatranje o postojanju jednog ili više bogova i doslovno kaže: »Teološki gledano, tvrditi da je bog jedan čista je besmislica. Bog nije jedan, prvi čovek nije jedan, početak nije jedan. Jedan je uvek početak nekog niza brojeva i samo kao deo tog niza ima svog smisla.« Mislim da to i jeste i nije tačno. Zavisi šta se pod »jednim« podrazumeva. Jedan, u našem i u drugim jezicima, ima više značenja. Jedan stvarno može biti u nizu; jedan bog može biti jedan od bogova koji su u nekom vremenu zajednički vladali, ili je jedan od njih koji je imao neke prerogative. Međutim, jedan može označavati i posebno biće, koje ne pripada pomenutoj vrsti nadbića, nego je izuzetno i jedinstveno, kao što možemo da kažemo »jedna je Jugoslavija«. Nema mnogo Jugoslavija i ne mora ni postojati više Jugoslavija da bismo izrekli navedenu misao. Jedna je jer ima svoje karakteristike. U tom smislu se može govoriti i o tom jednom Bogu. Zašto to pominjem? Zato što takva pitanja mogu da odvedu i na određena tumačenja arheoloških ostataka ili predanja, a imaju značaja i u vezi sa pomenutim esejima M. Pavlovića.